अध्याय 3: सुभाषितरसं पीत्वा जीवनं सफलं कुरु

विषय-सूची

5 प्रश्नावली · 25 प्रश्न

प्रश्नावली 1	पाठस्य आधारेण अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि एकपदेन लिखत-	7 प्रश्न
प्रश्नावली 2	पाठस्य आधारेण अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि पूर्णवाक्येन लिखत-	5 प्रश्न
प्रश्नावली 3	स्तम्भयोः मेलनं कुरुत-	1 प्रश्न
प्रश्नावली 4	अधः प्रदत्तमञ्जूषातः पदानि चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत- (मञ्जूषा- फलोद्गमैः, गुणं, कृतज्ञता, सिध्यति, श्रुतम्, शीलेन)	6 प्रश्न
प्रश्नावली 5	समुचितं विकल्पं चिनुत-	6 प्रश्न

प्रश्नावली 1 — पाठस्य आधारेण अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि एकपदेन लिखत-

प्रश्न 1

(क) गीतानि के गायन्ति ?

हल

"गायन्ति देवाः किल गीतकानि" इति श्लोकानुसारेण देवाः गीतानि गायन्ति।

उत्तर: देवाः

प्रश्न 2

(ख) कः बलं न वेत्ति ?

हल

निर्बलः स्वस्य बलं न वेत्ति।

उत्तर: निर्बलः

प्रश्न 3

(ग) कः वसन्तस्य गुणं वेत्ति ?

हल

"पिको वसन्तस्य गुणं न वायसः" इति पिकः (कोकिलः) वसन्तस्य गुणं वेत्ति।

उत्तर: पिकः

प्रश्न 4

(घ) मूषकः कस्य बलं न वेत्ति ?

हल

मूषकः सिंहस्य बलं न वेत्ति।

उत्तर: सिंहस्य

प्रश्न 5

(ङ) फलोद्गमैः के नम्राः भवन्ति ?

हल

"भवन्ति नम्राः तरवः फलोद्गमैः" इति तरवः (वृक्षाः) फलोद्गमैः नम्राः भवन्ति।

उत्तर: तरवः

प्रश्न 6

(च) केन समं सख्यं न करणीयम् ?

हल

दुर्जनेन समं सख्यं न करणीयम्।

उत्तर: दुर्जनेन

प्रश्न 7

(छ) केन विना दैवं न सिध्यति ?

हल

पुरुषकारेण (पुरुषार्थेन) विना दैवं न सिध्यति।

उत्तर: पुरुषकारेण।

प्रश्नावली 2 — पाठस्य आधारेण अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि पूर्णवाक्येन लिखत-

प्रश्न 1

(क) तरवः कदा नम्राः भवन्ति ?

हल

फलैः पूर्णाः सन्तः वृक्षाः स्वयमेव अवनताः भवन्ति।

उत्तर: तरवः फलोद्गमैः नम्राः भवन्ति।

प्रश्न 2

(ख) समृद्धिभिः के अनुद्धताः भवन्ति ?

हल

समृद्धौ सत्यामपि सज्जनाः गर्वरहिताः (अनुद्धताः) भवन्ति।

उत्तर: समृद्धिभिः सज्जनाः अनुद्धताः भवन्ति।

प्रश्न 3

(ग) सत्पुरुषाणां स्वभावः कीदृशः भवति ?

हल

सत्पुरुषाः स्वभावेनैव अन्येषाम् उपकारं कुर्वन्ति।

उत्तर: सत्पुरुषाः स्वभावेन परोपकारिणः भवन्ति।

प्रश्न 4

(घ) सत्यम् कदा सत्यम् न भवति ?

हल

यत् कपटयुक्तम् अस्ति तत् सत्यम् अपि सत्यं न भवति।

उत्तर: यत् छलम् अभ्युपैति तत् न सत्यम्।

प्रश्न 5

(ङ) दैवं कदा न सिध्यति ?

हल

पुरुषार्थं विना केवलं भाग्यं फलदायकं न भवति।

उत्तर: दैवं पुरुषकारेण विना न सिध्यति।

प्रश्नावली 3 — स्तम्भयोः मेलनं कुरुत-

प्रश्न 1

(क) स्तम्भे प्रदत्तानां पदानाम् उचितं मेलनं (ख) स्तम्भेन सह कुरुत।

हल

गायन्ति देवाः किल गीतकानि — भारतभूमेः माहात्म्यवर्णनम्
गुणी गुणं वेत्ति — सज्जनः एव गुणानां मर्मज्ञः
भवन्ति नम्राः तरवः फलोद्गमैः — सत्पुरुषाणां स्वाभाविकी नम्रता
यथा चतुर्भिः कनकं परीक्ष्यते — सुवर्णं चतुर्भिः प्रकारैः परीक्ष्यते
अष्टौ गुणाः पुरुषं दीपयन्ति — प्रज्ञा, दमः, दानं कृतज्ञता इत्यादयः
दुष्टसङ्गः उष्णाङ्गारसदृशः — दुर्जनेन समं सख्यं न कारयेत्
एकेन चक्रेण न रथस्य गतिः — केवलं दैवं प्रयत्नं विना असिद्धम्

उत्तर: (क) गायन्ति देवाः किल गीतकानि → भारतभूमेः माहात्म्यवर्णनम्; गुणी गुणं वेत्ति → सज्जनः एव गुणानां मर्मज्ञः; भवन्ति नम्राः तरवः फलोद्गमैः → सत्पुरुषाणां स्वाभाविकी नम्रता; यथा चतुर्भिः कनकं परीक्ष्यते → सुवर्णं चतुर्भिः प्रकारैः परीक्ष्यते; अष्टौ गुणाः पुरुषं दीपयन्ति → प्रज्ञा, दमः, दानं कृतज्ञता इत्यादयः; दुष्टसङ्गः उष्णाङ्गारसदृशः → दुर्जनेन समं सख्यं न कारयेत्; एकेन चक्रेण न रथस्य गतिः → केवलं दैवं प्रयत्नं विना असिद्धम्।

प्रश्नावली 4 — अधः प्रदत्तमञ्जूषातः पदानि चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत- (मञ्जूषा- फलोद्गमैः, गुणं, कृतज्ञता, सिध्यति, श्रुतम्, शीलेन)

प्रश्न 1

(क) गुणी _____ वेत्ति न वेत्ति निर्गुणः।

हल

गुणवान् एव गुणं जानाति, निर्गुणः न जानाति।

उत्तर: गुणम्

प्रश्न 2

(ख) भवन्ति नम्राः तरवः _____।

हल

फलैः युक्ताः वृक्षाः नम्राः भवन्ति।

उत्तर: फलोद्गमैः

प्रश्न 3

(ग) पुरुषः परीक्ष्यते कुलेन, _____ गुणेन, कर्मणा।

हल

पुरुषः कुलेन, शीलेन, गुणेन तथा कर्मणा परीक्ष्यते।

उत्तर: शीलेन

प्रश्न 4

(घ) गुणाः पुरुषं दीपयन्ति प्रज्ञा, कौल्यं, दमः, _____।

हल

श्रुतम् (शास्त्रज्ञानम्) अपि पुरुषं दीपयति इति गुणेषु गण्यते।

उत्तर: श्रुतम्

प्रश्न 5

(ङ) दानं यथाशक्ति _____ च।

हल

यथाशक्ति दानं कृतज्ञता च गुणेषु गण्येते।

उत्तर: कृतज्ञता

प्रश्न 6

(च) एवं पुरुषकारेण विना दैवं न _____।

हल

पुरुषार्थं विना भाग्यं न फलति।

उत्तर: सिध्यति

प्रश्नावली 5 — समुचितं विकल्पं चिनुत-

प्रश्न 1

(क) "गायन्ति देवाः किल गीतकानि" – इत्यस्य श्लोकस्य मुख्यविषयः कः ? (i) वसन्तस्य सौन्दर्यम् (ii) भारतभूमेः गौरवम् (iii) कर्मणा फलम् (iv) दानस्य प्रभावः

हल

अयं श्लोकः भारतभूमेः माहात्म्यं गौरवं च वर्णयति।

उत्तर: (ii) भारतभूमेः गौरवम्

प्रश्न 2

(ख) "गुणी गुणं वेत्ति" – इत्यत्र कः गुणं न जानाति ? (i) गुणी (ii) निर्गुणः (iii) पिकः (iv) बली

हल

निर्गुणः (गुणरहितः) गुणं न जानाति।

उत्तर: (ii) निर्गुणः

प्रश्न 3

(ग) "पिको वसन्तस्य गुणं न वायसः" – इत्यस्य तात्पर्यं किम् ? (i) पिकः मधुरं गायति न वायसः (ii) सुजनः एव गुणं जानाति (iii) वायसः अपि सरसं गानं करोति (iv) वसन्तः निर्गुणः अस्ति

हल

कोकिलः (पिकः) एव वसन्तकाले मधुरं गायति, काकः (वायसः) न।

उत्तर: (i) पिकः मधुरं गायति न वायसः

प्रश्न 4

(घ) "भवन्ति नम्राः तरवः फलोद्गमैः" इत्यस्य अर्थः कः ? (i) वृक्षाणां कठोरता (ii) सत्पुरुषाणाम् उन्नतिः (iii) फलयुक्ताः वृक्षाः नम्राः भवन्ति (iv) परोपकारिणां दुर्बलता

हल

फलैः युक्ताः वृक्षाः स्वयमेव अवनताः (नम्राः) भवन्ति।

उत्तर: (iii) फलयुक्ताः वृक्षाः नम्राः भवन्ति

प्रश्न 5

(ङ) "न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धाः" – इत्यत्र सभायाः महत्त्वं किम् ? (i) सभा मनोरञ्जनाय भवति (ii) सभा धनसम्पत्तिं प्रदातुं शक्नोति (iii) धर्मोपदेशाय ज्ञानवृद्धाः जनाः आवश्यकाः (iv) सभा केवलं राजकार्यार्थं भवति

हल

यस्यां सभायां ज्ञानवृद्धाः न सन्ति सा सभा सभा एव न, यतः धर्मोपदेशाय ज्ञानवृद्धाः आवश्यकाः।

उत्तर: (iii) धर्मोपदेशाय ज्ञानवृद्धाः जनाः आवश्यकाः

प्रश्न 6

(च) दुर्जनेन सह सख्यं किमर्थं न कार्यम् ? (i) सः मित्रं भवति (ii) सः धनं ददाति (iii) सः शिक्षां ददाति (iv) सः उष्णाङ्गारवद् हानिकरः भवति

हल

दुर्जनस्य सङ्गः तप्ताङ्गारसदृशः हानिकरः भवति, अतः तेन सह सख्यं न कार्यम्।

उत्तर: (iv) सः उष्णाङ्गारवद् हानिकरः भवति